Warszawskie Studia Teologiczne
XXII/2/2009, 345-356

Ks. Andrzej ZELEK SAC

KS. ANTONI SŁOMKOWSKI JAKO TWÓRCA SZKOŁY DUCHOWOŚCI W WARSZAWIE

Treść: 1. Szkoła duchowości; 2. Sylwetka duchowa i naukowa ks. A. Słomkowskiego; 3. Początki Prymasowskiego Instytutu Życia Wewnętrznego; 4. Ideał życia duchowego; 5. Świadectwo życia; 6. Spadkobiercy szkoły duchowości w Warszawie; Zakończenie.

Słowa kluczowe:

Keywords: Spirituality, Słomkowski Antoni,

Niniejsze opracowanie stanowi próbę ukazania ks. prof. Antoniego Słomkowskiego jako twórcy oryginalnej szkoły duchowości w Warszawie. Nie jest to proste zadanie, zważając na niezwykłe bogactwo myśli teologicznej i wieloaspektową działalność naukową i duszpasterską głównego założyciela Prymasowskiego Instytutu Życia Wewnętrznego w Warszawie.

1. Szkoła duchowości

Na wstępie należy zatem choć pokrótce przybliżyć termin – „szkoła duchowości" oraz zasygnalizować obszar działalności w tym względzie ks. A. Słomkowskiego w Warszawie i jej okolicach.

Przez termin „szkoła duchowości", jak podaje ks. M. Chmielewski, można rozumieć w sensie szerokim: „oryginalną drogę dążenia do doskonałości, polegającą na stosowaniu środków odpowiednio do określonego zbioru zasad doktrynalnych. W sensie węższym, o szkole duchowości mówiłoby się wówczas, gdy całość charakterystycznych wskazań duchowych, zakotwiczonych w syntezie doktrynalnej, zostanie przyjętych jako wspólny ideał doskonałości dla określonej grupy osób, która za przewodnika wybiera znaczącą osobowość religijną, uważaną za założyciela szkoły. Wreszcie za szkołę duchowości w sensie ścisłym uważać należy organiczną syntezę doktryny i życia mistrza lub mistrzów, przekazywaną, przyjmowaną, pogłębianą oraz integrowaną przez naśladowców"[1]. Należy jednak pamiętać, że wszystkie powyższe

[1] M. CHMIELEWSKI, *Metodologiczne problemy posoborowej teologii duchowości katolickiej*, Lublin 2001, 101.

zakresy znaczeniowe są słuszne i wzajemnie się uzupełniają. Najważniejszą cechą jest tu oryginalność ideału życia duchowego[2].

Natomiast gdy chodzi o warszawski wymiar pracy ks. A. Słomkowskiego – w interesującym nas zakresie – to przede wszystkim powołanie w 1962 roku do istnienia Prymasowskiego Studium Życia Wewnętrznego w Warszawie (w 1991 r. przemianowanym na Prymasowski Instytut Życia Wewnętrznego), bliska współpracą z Księżmi Pallotynami[3], liczne głoszone rekolekcje (np. w Otwocku dla inteligencji), powołanie do istnienia ośrodków rekolekcyjnych w Kaniach Helenowskich koło Warszawy oraz założeniem Instytutu Chrystusa Króla i Maryi Matki i Królowej, jak również współpraca z licznymi ośrodkami naukowymi (np. Katolicki Uniwersytet Lubelski, Wyższe Seminarium Duchowne Księży Pallotynów w Ołtarzewie, gdzie przez wiele lat mieszkał czy Fakultet Teologiczny we Wrocławiu)[4].

2. Sylwetka duchowa i naukowa ks. A. Słomkowskiego

Ks. A. Słomkowski był człowiekiem głębokiej wiary. Wyniósł ją z domu rodzinnego, którą przez wszystkie lata swego życia starannie pielęgnował. Ponadto rzetelne studium różnych gałęzi teologii oraz bogata działalność duszpasterska (kazania, rekolekcje, konferencja, dni skupienia, odczyty itp.)[5] przyczyniały się do ugruntowania wiary. Dawał temu niejednokrotnie wyraz publicznie, zwłaszcza w czasie niełatwych spotkań z przedstawicielami komunistycznych władz państwowych czy uczestnicząc w zebraniach z młodymi ludźmi należącymi do Związku Akademickiego Młodzieży Polskiej. Jak sam wspomina, za wiarę był gotów ponieść śmierć jak pierwsi męczennicy[6]. Autentyczna wiara wielokrotnie umacniana była ufnością w Bożą Opatrzność. Często podejmując ważne zadania, ks. A. Słomkowski rozpoczynał swą działalność od słów zaufania Bożej Opatrzności. Przykładowo budując dom rekolekcyjny w Kaniach pisał: „…liczę na Opatrzność Bożą. Dotychczas nie zawodziła (…), to i nadal patrzę z ufnością w przyszłość. Zresztą robi się, co można, a reszta zależy od Boga”[7]. Ważną cechą była również głębia życia modlitewnego,

---

[2] Por. *tamże;* M. CHMIELEWSKI, "Szkoła duchowości", w: *Leksykon duchowości katolickiej*, red. M. CHMIELEWSKI, Lublin - Kraków 2002, 851-853.

[3] Ks. A. Słomkowski starał się w latach pięćdziesiątych o przyjęcie do zgromadzenia Księży Pallotynów, jednak ks. Prymas Wyszyński zdecydowanie temu się sprzeciwił. Ks. A. Słomkowski wspomina: ks. Prymas „mi zakomunikował, że prędzej mu włosy wyrosną na dłoni niż mi udzieli pozwolenia na opuszczenie diecezji”. – J. WARZESZAK, *Ks. Antoni Słomkowski 1900-1982. Rektor i odnowiciel KUL, teolog – rekolekcjonista – człowiek sumienia*, Warszawa 1999, 357.

[4] Por. A. ZELEK, *Czym jest świętość? Świętość chrześcijanina w świetle pism głównych założycieli Prymasowskiego Instytutu Życia Wewnętrznego – ks. Antoniego Słomkowskiego, o. Bernarda Przybylskiego OP i ks. Eugeniusza Werona SAC*, Ząbki 2005, 19-21.

[5] Prócz jednego konspektu rekolekcji oraz kilku kazań nagranych na taśmie magnetofonowej, niestety nie zachowały się żadne inne wyraźne ślady tego rodzaju pracy duszpasterskiej ks. A. Słomkowskiego. – Por. J. WARZESZAK, *Ks. Antoni Słomkowski 1900-1982, dz. cyt.*, 95.

[6] *Archiwum osobiste ks. A. Słomkowskiego w Kaniach (AOK), Kazanie wygłoszone w we wspomnienie św. Stanisława Biskupa, 8.05.1977.*

[7] *AOK, List do S. F. z 18.06.1973.*

wyniesiona z domu rodzinnego, gdzie wspólnie odmawiano różaniec[8], chodzono na pielgrzymki do Gietrzwałdu czy też na niedzielne Msze Św. Bez przesady można twierdzić, że modlitwa niemalże nie schodziła z ust twórcy PIŻW. Bardzo często można go było spotkać z różańcem w dłoni. Modlitwa ta dawała mu wewnętrzny spokój, zwłaszcza w czasie aresztowania, więzienia, przesłuchań czy licznych zewnętrznych trudności w związanych z pracą duszpasterską. Niejednokrotnie powtarzał: „Wierzcie w skuteczność modlitwy różańcowej" czy też „świat stoi modlitwą"[9]. Szczególnie umiłował również Eucharystię. Współcześni podkreślają jego niezwykłe skupienie w czasie sprawowania Mszy Św. Wyjątkowym kultem obdarzał ks. A. Słomkowski Chrystusa Króla. Źródłem tego była bliska naszemu autorowi duchowość św. Wincentego Pallottiego oraz postawa ks. kard. A. Hlonda, wielkiego czciciela Chrystusa Króla, którego osobowością był bardzo zafascynowany. Jednocześnie ks. A. Słomkowski był wielkim czcicielem Matki Bożej. Inne cechy sylwetki duchowej głównego twórcy PIŻW, idąc za ks. J. Warzeszakiem, należy określić jako: człowiek sumienia i ofiarnej miłości, prawdziwy patriota, naznaczony cierpieniem, kapłan praktykujący ubóstwo i jałmużnę, oddany rekolekcjonista, żarliwy promotor rekolekcji zamkniętych i domów rekolekcyjnych, przeciwnik materializmu[10]. Powołując się na ks. W. Słomkę, można krótko scharakteryzować sylwetkę duchową ks. A. Słomkowskiego: „*Verus Izraelita: Verus Homo – Verus Christianus – Verus Polonus – Verus Sacerdos – Verus Professor – Verus Universitatis*"[11].

Natomiast gdy chodzi o sylwetkę naukową ks. A. Słomkowskiego, to jest on autorem 5 książek (*Teologia życia duchowego, Ku doskonałości, Matka Zbawiciela i Matka nasza, Pierwotny stan człowieka według nauki św. Augustyna, Pochodzenie człowieka w świetle nauki Kościoła katolickiego i w świetle teorii ewolucji*) oraz około 60 artykułów i recenzji. Tematyka ich dotyczy przede wszystkim życia duchowego, kierownictwa duchowego, powołania do świętości, prawdy o Duchu Świętym, miłosierdzia Bożego, cnót oraz pozycji Matki Bożej. Jest on również autorem kilkunastu skryptów akademickich pisanych metodą neoscholastyczną lub historyczno-krytyczną. Ponadto był wykładowcą teologii dogmatycznej i teologii życia wewnętrznego w Lublinie, Warszawie, Ołtarzewie, Gnieźnie i Wrocławiu. Naukowe zainteresowania twórcy PIŻW – biorąc pod uwagę ich historyczny rozwój - można ująć: stan pierwotnego człowieka (ze szczególnym uwzględnieniem poglądów św. Augustyna i innych patrystycznych pisarzy), trynitologia, mariologia, teologia łaski, teologia rzeczywistości ziemskich, wieloaspektowe zagadnienia doty-

---

[8] Ks. A. Słomkowski podaje, że swoje cudowne uzdrowienie w czasie służby wojskowej zawdzięcza modlitwie różańcowej matki. – Por. J. WARZESZAK, *Ks. Antoni Słomkowski 1900-1982, dz. cyt.*, 99.

[9] *Tamże*, 100.

[10] Por. J. WARZESZAK, *Ks. Antoni Słomkowski 1900-1982, dz. cyt.*, 95-122; TENŻE, "Życie i praca księdza Antoniego Słomkowskiego", w: *Życie wedle ducha. Księga Pamiątkowa z okazji XXV-lecia działalności Prymasowskiego Studium Życia Wewnętrznego*, red. E. WERON, Warszawa 1987, 35-49; A. SŁOMKA, "Wkład ks. Antoniego Słomkowskiego w polską teologię duchowości", w: *Ksiądz rektor Antoni Słomkowski. Stulecie urodzin. Materiały z sympozjum KUL 5 grudnia 2000 r.*, red. M. CHMIELEWSKI, Lublin 2001, 106-108;

[11] *Tamże*, 108.

czące teologii życia wewnętrznego oraz teologia Ducha Świętego, eklezjologia, sakramentologia i teologia miłosierdzia[12].

3. Początki Prymasowskiego Instytutu Życia Wewnętrznego

Zainteresowania teologiczne ks. A. Słomkowskiego, prócz teologii dogmatycznej, która zajmowała bardzo istotne miejsce w jego życiu naukowym, obejmowały również teologię życia wewnętrznego. Warto zaznaczyć, że ks. A. Słomkowski posługiwał się różnymi terminami, które określają rzeczywistość powszechnie obecnie rozumianą jako „teologia życia duchowego" czy „teologię duchowości". Jednak zdecydowanie najczęściej używał pojęcia „teologii życia wewnętrznego", a samo „życie wewnętrzne" rozumie jako: „życie człowieka włączonego w Chrystusa, który dzięki działaniu Ducha Świętego w jego duszy ma udział w życiu Bożym. Jest to więc życie duchowe pojęte jako życie nadprzyrodzone, innymi słowy – życie Boże w człowieku"[13].

Główny inicjator powstania PIŻW przez całe życie był dogmatykiem, to jednak można bez przesady twierdzić, że w ostatnich ponad dwudziestu latach życia punkt ciężkości jego zainteresowań teologicznych zdecydowanie przesunął się właśnie ku teologii życia wewnętrznego. Jako przyczyny takiego ukierunkowania naukowego można podać: świadome podążanie do wzrostu osobistej świętości życia, konieczność rozwijania wspomnianej dziedziny teologicznej ze względu na naglącą potrzebę pogłębiania życia religijnego i duchowego w Polsce oraz żywe śledzenie aktualnych zagadnień teologicznych zarówno w kraju jak i na świecie, a zwłaszcza w Europie Zachodniej[14].

Idea powołania studium ascetycznego[15] w Warszawie rodziła się u ks. A. Słomkowskiego już w latach pięćdziesiątych dwudziestego stulecia. Konieczność powołania takiego studium wynikała – jak podaje nasz teolog – z kilku racji: potrzeby dokształcenia księży z zakresu wiedzy o życiu wewnętrznym i praktyce doskonałości chrześcijańskiej, wyjścia naprzeciw kryzysom kapłańskim – zwłaszcza poprzez ukazywanie głębokiego rozumienia działania Ducha Świętego, przygotowania kadry formatorów życia

---

[12] Por. J. WARZESZAK, *Ks. Antoni Słomkowski 1900-1982, dz. cyt.*,123-125; A. ZELEK, *Czym jest świętość? dz. cyt.*, 24n.

[13] A. SŁOMKOWSKI, *Teologia życia duchowego w świetle Soboru Watykańskiego II*, oprac. M. Chmielewski, Ząbki 2000, 23. Ks. M. Chmielewski podkreśla, że tak przedstawiane „życie wewnętrzne" we współczesnym ujęciu należy rozumieć jako „życie duchowe". – Por. M. CHMIELEWSKI, "Wprowadzenie", w: A. SŁOMKOWSKI, *Teologia życia duchowego w świetle Soboru Watykańskiego II, dz. cyt.*, 15n; W. SŁOMKA, "Wkład ks. Antoniego Słomkowskiego w polską teologię duchowości", *art. cyt.*, 105; E. WERON, "Moje wspomnienia o ks. A. Słomkowskim", w: *Ksiądz rektor Antoni Słomkowski, dz. cyt.*, 141.

[14] Por. J. WARZESZAK, *Ks. Antoni Słomkowski 1900-1982, dz. cyt.*, 185; "Życie i praca księdza Antoniego Słomkowskiego", *art. cyt.*, 43. Należy dodać, że mimo bardzo skromnych warunków życia, ks. A. Słomkowski posiadał bardzo dobrze wyposażoną osobistą bibliotekę teologiczną, która zawierała również wiele publikacji teologów zachodnich niedostępnych wówczas, ze względu na sytuację polityczną, szerszemu gronu teologów.

[15] Prócz studium życia wewnętrznego, ks. A. Słomkowski wraz z prowincjałem Księży Pallotynów – ks. S. Czaplą, planował powołać do istnienia także dwuletnie studium pedagogiki katolickiej oraz również dwuletnie studium katolickiej nauki społecznej. Projekty te jednak nie zostały zrealizowane. – Por. J. WARZESZAK, *Ks. Antoni Słomkowski 1900-1982, dz. cyt.*, 351.

duchowego dla nowicjatów zakonnych i seminariów duchownych, wykształcenia kompetentnych kierowników duchowych, zdynamizowania pracy duszpasterskiej oraz aktywnego włączenia się w akademicki nurt nauczania wspomnianej dziedziny teologii[16]. Ważnym impulsem do podjęcia konkretnych działań, po wcześniejszych licznych konsultacjach z hierarchami kościelnymi (zwłaszcza z prymasem S. Wyszyńskim) i uznanymi autorytetami teologicznymi w Polsce, był czas przygotowań i samego otwarcia obrad Soboru Watykańskiego II, z którym wiązano wielkie nadzieje również w kwestii odnowy życia duchowego[17].

W celu konkretnej realizacji swego planu, ks. A. Słomkowski wielokrotnie spotkał się ze swoim kolegą ze studiów seminaryjnych w Poznaniu - o. B. Przybylskim OP i ks. E. Weronem SAC, ówczesnym prowincjałem pallotynów. Już wcześniej ustalono, że ks. A. Słomkowski zajmie się organizacją strony naukowej, natomiast część finansową i administracyjną wezmą na siebie Księża Pallotyni. Pierwsze formalne spotkanie miało miejsce 27 marca 1962 r. przy ul. Skaryszewskiej 12 w Warszawie (dom zarządu prowincjalnego Księży Pallotynów). Ks. A. Słomkowski bardzo dokładnie przygotował plan spotkania, na którym omówiono kilkanaście zagadnień związanych z istnieniem studium (m. in.: cel studium, słuchacze, plan nauczania, wykładowcy, termin otwarcia, etap prac przygotowawczych itp.). 26 czerwca 1962 r. na audiencji u ks. Prymasa, ks. A. Słomkowski dokładnie zrelacjonował etap prac przygotowawczych do powstania studium. Gdy chodzi o teologiczny wymiar studiów, podkreślał znaczenie łaski w życiu chrześcijanina, natomiast ks. Prymas akcentował pomoc Matki Bożej w życiu wewnętrznym. Ks. A. Słomkowski pragnął nadać studium charakter teologalno-charytologiczno-antropologiczny, natomiast Prymas bardziej akcentował profil chrystologiczno-eklezjalno-mariologiczny. Warto podkreślić, że główny inicjator powstania PIŻW zawsze był wiernym synem Kościoła i wszelaką swoją działalność oddawał pod patronat biskupów i z tej racji wyraźnie pragnął, by Studium funkcjonowało pod patronatem ks. Prymasa Wyszyńskiego[18]. Stąd nazwa założonej placówki życia naukowego – Prymasowskie Studium Życia Wewnętrznego.

Następnie spotkania w gronie założycieli Studium odbywały się w stosunkowo niedługich odstępach czasowych. Dnia 15 sierpnia 1962 r. zastało erygowane przez ks. Prymasa Stefana Wyszyńskiego Prymasowskie Studium Życia Wewnętrznego przy Metropolitalnym Seminarium Duchownym św. Jana Chrzciciela w Warszawie. Dbając

---

[16] Ks. A. Słomkowski podkreślał, że studium na początku swego istnienie powinno być ukierunkowane na duchowieństwo diecezjalne i zakonne, a w dalszej perspektywie również za zgromadzenia żeńskie i na ludzi świeckich. – Por. E. WERON, "Moje wspomnienia o ks. A. Słomkowskim", *art. cyt.*, 137-138.

[17] Por. J. WARZESZAK, *Ks. Antoni Słomkowski 1900-1982, dz. cyt.*, 80; J. KLOC, "25 lat istnienia Prymasowskiego Studium Życia Wewnętrznego", w: *Życie wedle ducha, dz. cyt.*, 215-217.

[18] Działalność naukowa i dydaktyczna ks. A. Słomkowskiego cieszyła się wielkim uznaniem kard. Wyszyńskiego i biskupów. Po przeanalizowaniu na jednej z Konferencji Episkopatu sprawozdania z działalności PSŻW w roku akademickim 1966/67, Prymas napisał: „Wyczerpujące przedstawienie tej pracy wzbudziło powszechne uznanie. Proszono mnie, bym przekazał Księdzu Profesorowi [Słomkowskiemu] słowa uznania i podzięki". – *AOK, Korespondencja z kard. S. Wyszyńskim, List z 25.03.1968 r.*

[19] Por. *tamże*, 216-218; J. WARZESZAK, *Ks. Antoni Słomkowski 1900-1982, dz. cyt.*, 81; M. CHMIELEWSKI, *Metodologiczne problemy posoborowej teologii duchowości katolickiej, dz. cyt.*, 37; W. SŁOMKA, "Wkład ks. Antoniego Słomkowskiego w polską teologię duchowości", *art. cyt.*, 109-110.

o wysoki poziom studiów ks. A. Słomkowski zatrudniał znanych teologów, przykładowo: ks. E. Werona, ks. W. Słomkę, o. O. Filka, ks. L. Baltera. Prowadzone zajęcia podzielono na cztery grupy: przedmioty zasadnicze dla wszystkich studentów: teologia życia wewnętrznego (TŻW) i różne gałęzie historii TŻW; przedmioty pomocnicze – współczesne kierunki TŻW, kierownictwo duchowe, teologia modlitwy, liturgia a życie wewnętrzne, psychologia ascezy; przedmioty specjalne: teologia duchowości poszczególnych stanów w kościele, ascetyka, teologia pracy; ćwiczenia obowiązkowe. W 1967 r. Studium zostało włączone, jako sekcja teologii życia wewnętrznego, do Akademickiego Studium Teologii Katolickiej przy Metropolitalnym Seminarium Duchownym w Warszawie, a w 1988 r. jako instytut międzysekcyjny do Papieskiego Wydziału Teologicznego w Warszawie. Pierwszym kierownikiem Studium został ks. A. Słomkowski, który podejmował przede wszystkim wykłady z ogólnej teologii życia wewnętrznego, pionierskie zajęcia z kierownictwa duchowego oraz ćwiczenia seminaryjne. Ponadto był promotorem licznych prac dyplomowych, magisterskich i licencjackich.

Początkowo było to Studium jednoroczne. Następnie wprowadzono w latach 1963-75 cykl studium dwuletniego i wreszcie trzyletniego. W znacznym stopniu poszerzono także program. W pierwszym roku istnienia Studium liczyło 15 wykładowców (w tym 3 biskupów) oraz 29 księży studentów (24 członków różnych zgromadzeń zakonnych i 5 kapłanów diecezjalnych). Przez pierwsze lata funkcjonowania Studium rozwijało się pomyślenie. W roku akademickim 1966/1967 było już 44 studentów. W kolejnych latach liczba studentów zaczęła się jednak zmniejszać, tak iż w roku akademickim 1970/71 na pierwszy rok studiów zgłosiły się jedynie dwie osoby. Sytuacja ta zmusiła władze Studium do wprowadzenia cyklu zaocznego. Program studiów zaocznych zasadniczo był taki sam jak w cyklu stacjonarnym. W pierwszym roku funkcjonowania studiów zaocznych, zgłosiło się 30 studentów. Jednak istniały pewne obawy, czy jest to wystarczająca liczba uczących się, by instytucja mogła należycie funkcjonować. Dlatego w następnym roku akademickim 1971/1972 po uzyskaniu stosownych zezwoleń władz kościelnych, podjęto decyzję, by przyjmować na studia zaoczne siostry zakonne i osoby świeckie. Sprawiło to znaczące zwiększenie się liczby studentów. Także studia stacjonarne, po rocznym zawieszeniu, powróciły do normalnego funkcjonowania. Od roku akademickiego 1972/73 funkcjonowało już równolegle Studium stacjonarne, jak i zaoczne[19]. Podsumowując, w pierwszych dziesięciu latach istnienia PSŻW, liczba studiujących księży wynosiła 150 w cyklu dziennym oraz w latach 1970-1972 34 księży, 38 sióstr i dwie osoby świeckie na studiach zaocznych[20].

Ważną inicjatywą zarządu Studium było również organizowanie ogólnopolskich dni skupienia dla kapłanów diecezjalnych i zakonnych, a z czasem dla studentów, absolwentów i sympatyków Studium. Przykładowo, w dniach 28-31 maja 1968 r. w ramach dni skupienia na Jasnej Górze uczestniczyło 140 kapłanów diecezjalnych i 110 zakonnych. Prelegentami byli wybitni znawcy problematyki teologicznej, dotyczącej świętości i działalności kapłańskiej, tacy jak: kard. S. Wyszyński, kard. K. Wojtyła, abp B. Kominek, bp P. Gołębiewski, ks. W. Uramowicz i ks. A. Słomkowski. Ponadto zostały

[20] Por. J. KLOC, "25 lat istnienia Prymasowskiego Studium Życia Wewnętrznego", *art. cyt.*, 231; M. CHMIELEWSKI, "Wprowadzenie", w: A. SŁOMKOWSKI, *Teologia życia duchowego w świetle Soboru Watykańskiego II*, *dz. cyt.*, 13; E. WERON, "Moje wspomnienia o ks. A. Słomkowskim", *art. cyt.*, 140.

zorganizowane sympozja i odczyty, najczęściej w Warszawie. Były one skierowane przede wszystkim do katolików świeckich, poświęcone różnym problemom dotyczącym życia duchowego[21].

W 1973 roku ks. A. Słomkowski zakończył swą pracę w Prymasowskim Studium Życia Wewnętrznego[22].

4. Ideał życia duchowego

Jak już wspomniano na początku niniejszego opracowania, najważniejszą cechą każdej szkoły duchowości jest oryginalność ideału życia duchowego. W poglądach ks. A. Słomkowskiego bardzo ważne miejsce zajmuje nauka na temat świętości człowieka. Temat ten był mu szczególnie bliski, gdy zakładał Prymasowski Instytut Życia Wewnętrznego i całą swoją działalność naukową i pozanaukową koncentrował wokół zagadnień dotyczących świętości chrześcijanina.

Ks. A. Słomkowski nauczał, że samo pojęcie świętości chrześcijanina jest rzeczywistością niezmiernie bogatą. Opierając się na autorytecie Pisma Św., duchowej Tradycji Kościoła i twórczości licznych teologów (m. in. R. Garrigou-Lagrange, R. Guardini, K. Rahner), przedstawia iż można ujmować ją w różny sposób. Człowiek postępuje w rozwoju świętości, gdy potrafi odczytać wolę Bożą i w swoim życiu ją wypełniać. Wypełnienie woli Ojca w najdoskonalszy sposób ukazał Jezus Chrystus w czasie swojego ziemskiego życia. Gdy człowiek naśladuje Zbawiciela, jednocześnie odkrywa i spełnia wolę Bożą.

Świętość chrześcijanina, to także przebóstwienie ludzkiej natury. Dokonuje się to głównie dzięki działaniu Ducha Świętego. Człowiek wówczas coraz bardziej jednoczy się z Bogiem i upodabnia się do Niego. Człowiek staje się coraz bardziej święty, gdy praktykuje cnoty teologalne i moralne, zwłaszcza te, które mają źródło w miłości.

Chrześcijanin ponadto uświęca się, gdy realizuje obowiązki swego stanu i przyczynia się do uświęcania świata przez swoją modlitwę i pracę. Nieodzowne jest wówczas, by postępował zgodnie z normami moralnymi, prawem przyrodzonym oraz używał dóbr doczesnych zgodnie z ich przeznaczeniem. Konieczna jest również pełna uległość Bogu i głębokie zaufanie.

Człowiek uświęca się także, gdy otwiera się na działanie łaski Bożej. Nie wystarczają bowiem same ludzkie wysiłki, by duchowo rozwijać się. Potrzebna jest specjalna pomoc Boża, czyli Jego łaskawość, by mógł usuwać przeszkody pojawiające się na drodze do świętości, a zarazem rozwijać w sobie życie Boże. Dzięki temu człowiek jest w stanie wypełniać Boże przykazania i doskonalić się realizując rady ewangeliczne.

Jednak wyżej wspomniane określenia świętości człowieka nie wyczerpują omawianego zagadnienia. Gdyby zatrzymać się na ujmowaniu świętości jedynie w oparciu o wyżej wymienione stwierdzenia, to byłaby niepełna, a nawet w pewnym sensie „wy-

---

[21] Por. J. WARZESZAK, *Ks. Antoni Słomkowski 1900-1982, dz. cyt.*, 81; J. KLOC, "25 lat istnienia Prymasowskiego Studium Życia Wewnętrznego", *art. cyt.*, 231-234.

[22] Por. J. WARZESZAK, *Ks. Antoni Słomkowski 1900-1982, dz. cyt.*, 83.

krzywiona" definicja. Swoistym zwornikiem wszystkich określeń dotyczących świętości człowieka jest miłość. Należy twierdzić, że miłość jest istotą świętości. Bez miłości różnorodne opisy zagadnienia zawsze będą cząstkowe i ujmujące jedynie fragmentarycznie świętość chrześcijanina.

Skoro „Bóg jest miłością" (1 J 4, 8), naucza ks. A. Słomkowski, to świętość człowieka będzie udziałem w tejże miłości. Aktualizuje się ona poprzez codzienną praktykę miłości Boga i bliźniego. Miłość ta charakteryzuje się wówczas „bezkresnością", czyli obejmuje wszystkie poczynania człowieka, których celem jest coraz głębsze uświęcenie ziemskiego życia. Nie jest tutaj ważny ani stan człowieka, do którego przynależy, ani sytuacja życiowa, gdyż miłość jest wszechogarniająca, czyli nie ma ona żadnych ograniczeń. Przeszkodą może być jedynie sam człowiek, który nie pozwala, by miłość w nim rozwijała się. Inaczej rzecz ujmując, ziemska praktyka miłości będzie tym doskonalsza, im bardziej będzie podporządkowana miłości wiecznej.

Jednak, podkreśla twórca PIŻW, zawsze należy mieć na uwadze, że w czasie ziemskiego życia człowiek nigdy nie osiągnie swej pełni świętości. Będzie to dopiero możliwe w chwale nieba – w osiągnięciu widzenia uszczęśliwiającego. Ale jest możliwe, by chrześcijanin osiągnął pewną jej pełnię. Dokonuje się to w zjednoczeniu mistycznym, gdzie następuje rozwój miłości „aż do granic jej możliwości". Wtedy człowiek trwa w mistycznym zjednoczeniu z Bogiem. Najgłębszą formą tegoż zjednoczenia jest wówczas zjednoczenie przekształcające, czyli małżeństwo duchowe. Charakteryzuje się ono trwałym związkiem między Bogiem i człowiekiem, gdzie następuje wzajemne obdarowanie się sobą, oparte na najwyższych stopniach miłości. Władze ludzkie zostają poddane Bożemu działaniu, a Bóg usuwa to wszystko, co sprzeciwia się Jego woli. Następuje swoista „przemiana" w Boga, nie na zasadzie niszczenia ludzkiej natury, ale jedności miłości z Bogiem przez Jezusa Chrystusa w Duchu Świętym.

Stąd świętość człowieka będzie udziałem w świętości Boga. Tylko Bóg jest absolutnie święty, czyli jest samą świętością. Chrześcijanin może dostąpić udziału w tej świętości, gdyż Stwórca zaprasza go do bliskiej wspólnoty ze Sobą. Jednak uświęcenie człowieka, jako udział w świętości samego Stwórcy, nie dokonuje się w jakiś automatyczny sposób. Jest to wypadkowa dwóch sił: działania Ducha Świętego oraz współdziałania z Nim człowieka. Nieodzowne jest pełne zaangażowania się samego człowieka, a co przejawia się w ciągłym dążeniu do wzrostu w świętości życia. Uświęcenie jest więc procesem długotrwałym, które wymaga wielu wysiłków.

Ks. A. Słomkowski stwierdza, że w najpełniejszym wymiarze człowiek ma udział w świętości Boga przez Chrystusa, czyli gdy trwa w bliskim zjednoczeniu ze Zbawicielem, tak jak poszczególne latorośle tworzą jedność z winnym krzewem (por. J 15, 4-6). Ponadto następuje coraz głębsze zespolenie z Chrystusem, gdy człowiek spełnia wolę Bożą; coraz wytrwałej naśladuje Chrystusa; realizuje przykazanie miłości Boga i bliźniego, a także żyje cnotami i praktykuje rady ewangeliczne.

Podstawą udziału człowieka w świętości Boga jest sakrament chrztu. To przez ten sakrament człowiek zostaje wszczepiony w Chrystusa i ma udział w Jego życiu, czyli w ten sposób staje się uczestnikiem świętości samego Stwórcy. Przez chrzest człowiek staje się dzieckiem Boga. Zostaje zrodzony do nowego życia, czyli staje się świętym. Ponadto dzięki łasce chrztu świętego człowiek zostaje włączony w Kościół, zbawczą

wspólnotę świętości oraz otrzymuje Ducha Świętego, który uświęca Kościół jako Mistyczne Ciało Chrystusa, ale też poszczególnych Jego członków.

Aby należycie przedstawić, czym jest świętość chrześcijanina, należy sięgnąć do jej antropologiczych i nadprzyrodzonych podstaw. Człowiek został stworzony na obraz i podobieństwo Boże. Przez to dostąpił udziału w świętości i życiu Osób Boskich, czyli został obdarowany pierwotną szczęśliwością. Człowiek jednak nadużył swej wolności i przez to stracił to wszystko, co upodobniało go do Stwórcy. Utracił „obraz i podobieństwo" Boże jako wynik swego grzesznego nieposłuszeństwa, polegającego na pełnym pychy odwróceniu się od Niego. Nie był już w bliskiej łączności z Bogiem. Innymi słowy, stracił stan pierwotnej świętości, a jego natura, skażona grzechem pierworodnym, stała się słaba i nędzna. Człowiek odwrócił się od Boga, a skierował się w niewłaściwy sposób ku stworzeniu.

Jedyną możliwością odzyskania bliskości życia z Bogiem, a zarazem przywrócenia godności dziecka Bożego jest Misterium Paschalne Jezusa Chrystusa. Zbawiciel, przyjmując ludzkie ciało i dokonując dzieła Odkupienia, naprawił całe zło i ogrom zniewagi wyrządzonej Bogu przez grzech pierwszych rodziców, a także i wszystkie popełnione po nim grzechy osobiste każdego człowieka. Przez to chrześcijanin został ocalony i przywrócony do utraconego stanu dziecka Bożego.

Do nadprzyrodzonych podstaw świętości, oprócz chrztu świętego, ks. A. Słomkowski zalicza uświęcające działanie łaski, cnoty teologalne i moralne, jak również dary Ducha Świętego. Łaska uświęcająca, rozumiana jest jako przebywanie Boga w duszy, czyli specjalne wlanie do duszy życia Bożego. Człowiek zostaje podniesiony do stanu nadprzyrodzonego i wewnętrznie przekształcony. Działając przez swe władze - rozum i wolę, działa teraz w porządku nadprzyrodzonym, czyli Bożym. Jest to konsekwencją wlania do duszy Bożej miłości, dzięki której w specjalny sposób jest również poznawany Bóg. Łaska jest stałą rzeczywistością w człowieku usprawiedliwionym i tkwi w nim tak długo, dopóki nie zostanie utracona przez popełnienie grzechu. Dzięki łasce człowiek zostaje przebóstwiony. Bezpośrednimi owocami działania łaski są cnoty teologalne, czyli życie zgodne z wolą Bożą pod wpływem natchnień Ducha Świętego. Działania ludzkie, aby mogły zmierzać ku coraz większemu posiadaniu Boga, czyli by świętość człowieka mogła rozwijać się, konieczne jest podniesienie władz duchowych człowieka do stosownego działania. To podniesienie dokonuje się przez cnoty teologalne. Zaś zadaniem cnót moralnych jest doprowadzenie władz ludzkich do łatwości wykonania danej czynności, która ma uświęcający charakter, gdy idzie o życie człowieka. Natomiast dary Ducha Świętego, wlane razem do duszy z łaską uświęcającą, są specjalnym uzdolnieniem i wyposażeniem, aby człowiek ochotnie poddał się uświęcającemu działaniu Ducha Świętego i był „chętnie" Mu uległy.

Główny założyciel PIŻW podkreśla, że świętość człowieka może być lepiej zrozumiana, gdy uwzględni się jej maryjny wymiar, gdyż droga do świętości wiedzie „przez Maryję". Wynika to przede wszystkim z faktu Boskiego macierzyństwa Maryi.

Człowiek pragnący osiągnąć autentyczną świętość jest zobowiązany do duchowego rozwoju, tak by coraz bardziej upodabniał się do Chrystusa poprzez przyswajanie sobie sposobu myślenia i sposobu życia Zbawiciela. Stąd konieczne jest stosowanie odpowiednich środków rozwoju życia duchowego. Najważniejszymi środkami są sakramen-

ty, a zwłaszcza Eucharystia i sakrament pokuty. To one stanowią źródło łaski dla człowieka. Następny – to modlitwa. Przybliża ona człowieka do Boga, aż do mistycznego zjednoczenia, a jednocześnie rozwija władze duchowe chrześcijanina. Życie radami ewangelicznymi przyczynia się do usuwania przeszkód, które stoją na drodze świętości. Natomiast kierownictwo duchowe sprawia, że człowiek coraz bardziej poznaje siebie, by mógł wzrastać w świętości. Dzięki wysiłkom ascetycznym, człowiek coraz bardziej żyje pełnią życia w Chrystusie. Innym podstawowym środkiem do rozwoju świętości jest oddawanie kultu Osobom Boskim, także apostolstwo i praca. Człowiek uświęca się, gdyż dzięki nim następuje rozkwit cnót teologalnych i moralnych[23].

5. Świadectwo życia

Ks. A. Słomkowski jako twórca szkoły duchowości w Warszawie swoim życiem świadczył o prawdziwości podawanych poglądów, służąc Bogu, Kościołowi i tym osobom, które Bóg stawiał na jego drodze. Jako przykład mogą służyć słowa abp. B. Pylaka wypowiedziane w setną rocznicę urodzin autora „Teologii życia wewnętrznego": „Czy ks. Słomkowski nie spełnia warunków do rozpoczęcia procesu beatyfikacyjnego? Heroiczność cnót jest tak widoczna w jego życiu! Osobiście modlę się za niego i do niego"[24]. Również ks. E. Weron podkreśla świętość życia ks. A. Słomkowskiego pisze: „… nie byłbym wcale zaskoczony, gdyby któregoś dnia rozpoczął się proces beatyfikacyjny ks. Antoniego Słomkowskiego"[25]. Potwierdzają to również inne osoby, które znały osobiście ks. profesora[26].

6. Spadkobiercy szkoły duchowości w Warszawie

Za spadkobierców omawianej szkoły duchowości należy przede wszystkim uznać Prymasowski Instytut Życia Wewnętrznego oraz w jakieś mierze Instytut Chrystusa Króla i Maryi Matki Królowej, Ośrodek Rekolekcyjny w Kaniach Helenowskich jak również Księży Pallotynów.

Jak już wspomniano, pierwszym kierownikiem Studium był ks. A. Słomkowski. Pełnił on tę funkcję do 1973 roku. W tymże roku zastąpił go ks. E. Weron, który do roku 1993 kierował omawianą instytucją naukową. Lata 1993-2006, to okres kierowania PIŻW przez ks. A. Santorskiego. Od czerwca 2006 nowym zwierzchnikiem zostaje

---

[23] Por. A. ZELEK, *Czym jest świętość? dz. cyt.*, 350-353; TENŻE, "Miłość w doktrynie założycieli Prymasowskiego Instytutu Życia Wewnętrznego", w: *Duchowość Europy zakorzeniona w miłości*, red. A. BARAN, Warszawa 2007, 135-155 ; S. URBAŃSKI, "Świętość chrześcijańska według ks. Antoniego Słomkowskiego", w: *Ze studiów nad duchowością chrześcijańską,* red. S. URBAŃSKI, I. WERBIŃSKI, Warszawa 1992, 29-38; TENŻE, "Nowa teologia życia duchowego", w: *Ksiądz rektor Antoni Słomkowski, dz. cyt.*, 117-129; J. MISIUREK, *Historia i teologia polskiej duchowości katolickiej*, t. 3 (w. XX), Lublin 2001, 422-431.

[24] B. PYLAK, "Ks. prof. Antoni Słomkowski jako teolog – dogmatyk", w: *Ksiądz rektor Antoni Słomkowski, dz. cyt.*, 104.

[25] E. WERON, "Moje wspomnienia o ks. A. Słomkowskim", *art. cyt.*, 142.

[26] Por. J. WARZESZAK, *Ks. Antoni Słomkowski 1900-1982, dz. cyt.*, 384-422.

ks. M. Szymula[27]. W tym czasie następuje istotna reorganizacja pracy Instytutu. Obecnie Prymasowski Instytut Życia Wewnętrznego prowadzi zajęcia dydaktyczne dla studentów Papieskiego Wydziału Teologicznego Sekcja św. Jana Chrzciciela. Struktura PIŻW przedstawia się obecnie następująco: Kurs Licencjacki Kanoniczny, Podyplomowe Studiu Duchowości oraz Otwarte Studium Życia Wewnętrznego. Program dla osób z wykształceniem teologicznym obejmuje dwuletni cykl wykładów specjalistycznych z zakresu teologii duchowości, natomiast program dla osób bez przygotowania teologicznego - trzy letni program zajęć. Placówka przyjęła charakter bardziej akademicko-formacyjny. W krótkim czasie zorganizowano dwa sympozja naukowe, podjęto nowe badania naukowe, ustalono program formacyjny[28].

W ciągu ponad 45 lat istnienia Studium, a później Instytutu, szczyci się on liczną rzeszą słuchaczy, liczącą znacznie ponad 2000 osób, spośród których spora liczba uzyskała tytuł magistra, licencjata i doktora. Początkowo świeccy stanowili ok. 20 % liczby studiujących. Z czasem liczba ta wzrosła do ok. 50 %. Grupę studiujących tworzą nie tylko mieszkańcy Polski, ale i osoby przebywające m. in. na Ukrainie, Litwie, w Niemczech, USA[29].

Do najważniejszych publikacji, będącymi owocami działalności PIŻW należy zaliczyć: *Ku odnowie życia wewnętrznego* (Powołanie człowieka, t. 1), red. E. Weron, Poznań-Warszawa 1972; A. Słomkowski, *Ku doskonałości*, Lublin 1974 (Warszawa 1993[2]); E. Weron, *Teologia życia wewnętrznego ludzi świeckich*, Poznań-Warszawa 1980; tenże, *Kierownictwo duchowe*, Poznań-Warszawa 1983; *Życie wedle Ducha. Księga Pamiątkowa z okazji XXV-lecia działalności Prymasowskiego Studium Życia Wewnętrznego*, red. E. Weron, Poznań 1987; A. Santorski, *Droga życia wewnętrznego*, Warszawa 1997[30].

Warto zaznaczyć, iż w 2005 roku ukazało się drukiem poważne studium dotyczące analizy nauczania założycieli PIŻW, autorstwa ks. Andrzeja Zelka SAC pt. „Czym jest świętość? Świętość chrześcijanina w świetle pism głównych założycieli Prymasowskiego Instytutu Życia Wewnętrznego – ks. Antoniego Słomkowskiego, o. Bernarda Przybylskiego OP i ks. Eugeniusza Werona SAC".

Bez przesady można twierdzić, że przez wszystkie lata funkcjonowania omawiany Instytut, jako placówka dydaktyczno-formacyjna, stara się być wiernym nauczaniu i ideom swego założyciela ks. A. Słomkowskiego, nieustannie koncentrując się w swej działalności na tematyce związanej ze świętością chrześcijanina[31].

Instytut Chrystusa Króla i Maryi Matki Królowej został prawnie zatwierdzony przez ks. Prymasa J. Glempa 11 lutego 1988 r. Jednak początki tegoż instytutu sięgają prawie

---

[27] Por. A. SANTORSKI, "Prymasowski Instytut Życia Wewnętrznego", w: *Leksykon duchowości katolickiej*, red. M. CHMIELEWSKI, Lublin – Kraków: Wyd. M 2002, 719; A. ZELEK, *Czym jest świętość? dz. cyt.*, 19.

[28] Por. M. SZYMULA, "Prymasowski Instytut Życia Wewnętrznego", *Niedziela* 44/2007, s. 48.

[29] Por. A. SANTORSKI, "Prymasowski Instytut Życia Wewnętrznego", *art. cyt.*, 719; A. ZELEK, *Czym jest świętość? dz. cyt.*, 19.

[30] Por. A. SANTORSKI, "Prymasowski Instytut Życia Wewnętrznego", *art. cyt.*, 719n; A. ZELEK, *Czym jest świętość? dz. cyt.*, 19.

[31] Por. *tamże*, 13-28.

30 lat wcześniej i wiążą się z Kaniami Helenowskimi k. Warszawy, gdzie ks. A. Słomkowski założył – jak sam mawiał – „żeński zespół apostolski". Założyciel przedstawił życie i prace członkiń Instytutu w dwóch formach: we wspólnocie, której głównym zadaniem jest prowadzenie domu rekolekcyjnego. Warto dodać, że wspomniany ośrodek rekolekcyjny każdego roku gości kilka tysięcy osób. Natomiast drugą formą działania Instytutu jest życie „w świecie" i tam apostolskie oddziaływanie na otoczenie[32].

Zakończenie

Przeprowadzona analiza życia i działalności ks. A. Słomkowskiego, jako twórcy szkoły duchowości w Warszawie, pozwoliła choć po części ukazać go jako teologa życia wewnętrznego. Główny twórca PIŻW wpisuje się w duchowe bogactwo Kościoła w Polsce, szczególnie Kościoła Warszawskiego. Wydaje się, że mimo prowadzonych badań nad działalnością omawianego teologa (m. in. sympozja organizowane przez KUL, PWTW, PIŻW w Lublinie, Warszawie, na Jasnej Górze, czy też powstanie kilku prac naukowych) istnieje dalsza konieczność poznawania i rozwijania poglądów, które głosił ks. Profesor, tak i by w ten sposób przyczyniać się rozszerzania chwały Bożej i wzrastania w osobistej świętości.

REV. ANTONI SŁOMKOWSKI AS A FOUNDER OF THE WARSAW SCHOOL OF SPIRITUALITY

Summary

Rev. Antoni Słomkowski was one of the most prominent Polish spiritual theologians of the 20th century. He contributed to the spiritual abundance of the Polish Church, especially in the region of Warsaw, by initiating an innovative school of spirituality. This was strongly influenced by the foundation of the Primates Institute of Spiritual Life and *Instytut Chrystusa Króla i Maryi Matki i Królowej* (the Institute of Christ the King and the Virgin Mary, the Mother and Queen) as well as establishing retreat centres in Kanie Helenowskie. His philosophy was also reinforced thanks to a close cooperation with the Pallottines. Not only was Rev. Słomkowski a man of deep faith and prayer but he was also an eminent theologian and organizer. His theological activity was mainly devoted to the concept of holiness of a Christian. The reasons for such a direction in his scientific work are as follows: a conscious growth of personal spirituality in life, a need for developing spiritual theology and a lively interest in contemporary theological events in Poland and abroad. Rev. Słomkowski as an initiator of the Warsaw school of spirituality confirmed the rightness of his views with his own life by serving God, the Church and all people he met on his way.

[32] Por. J. WARZESZAK, *Ks. Antoni Słomkowski 1900-1982, dz. cyt.*, 85-88.